



Народная Асвета

Штомесачны
навукова-педагагічны часопіс

● Выдаецца з чэрвеня 1924 года

Мінск, «Дом прэсы»

8/2000

З М Е С Т

Радзькоў А. М., Кравец А. У.
Тэставыя метадыкі ў наву-
чальным працэсе: сучасны
стан і перспектывы развіцця .

3

АРГАНІЗАЦЫЯ НАРОДНАЙ АДУКАЦЫІ

Шынгель Л. Дз. Інавацыйныя
тэхналогіі ў рабоце з педаго-
гамі 12
Барысюк В. Л. Прафесіяналь-
ныя аб'яднанні педагогаў ... 20
Лысенка З. А. Кадровая праб-
лема 26

МЕРКАВАННЕ

Прыступа М. І. Да пытання аб
адзінай «фізкультурна-адука-
цыйнай прасторы» Беларусі .

35

ПРАВЫ ДЗЯЦЕЙ — ПРАВА НА БУДУЧЫНЮ

Пшонік Г. Б. Чужыя сярод
сваіх 39

39

ВЫХАВАЎЧЫ ПРАЦЭС: ТЭОРЫЯ І ПРАКТЫКА

Жылінская Т. Г. Уздзеянне
праз музыку 48

48

У ПЕДАГАГІЧНАЙ МАЙСТЭРНІ

Цымбалюк А. А. Фарміраван-
не вакальна-харавай куль-
туры школьнікаў 54

54

ТЭМА СА ШКОЛЬНАЙ ПРАГРАМЫ

Люкевич В. В. С болью за че-
ловека 61

61

МЕТОДЫКА І ВОПЫТ

Рубаник Т. В. Обучение напи-
санию остросюжетных рас-
сказов в VI классе 69
Герасимович М. М. Идей-
ность и народность литерату-
ры в русской критике 80
Михальчук Т. Г. Душевное
слово 89
Сікорскі А. М. Модульная
тэхналогія вывучэння геа-
графіі ў IX класе 102
Сірацюк Г. Э. Испанская мова.
V клас 110
Шарапа А. І., Яльніцкі А. П.
Арганічная хімія. IX клас . . . 121
Голубеў У. А. Рух нябесных
цел 126
Васілеўскі А. Б. Трыгана-
метрыя трохвугольніка 133

ВЫШЭЙШАЯ ШКОЛА

Багдасараў А. А., Багдасараў
М. А., Навуменка У. Я. Асаб-
лівае звязно ў сістэме адукацыі 142
Герасімава Т. Ю. Новы падь-
ход да прафесіянальнай пад-
рыхтоўкі настаўнікаў фізікі . . . 146

НАВУКОВЫЯ ПАВЕДАМЛЕННІ, ПУБЛІКАЦЫІ

Гетман І. У. Заходнебеларус-
кая літаратура ў кнігах Уладзі-
міра Калесніка 50—60-х гг. . . 149
Міхайлава Н. В. Роля мета-
фары ў філасофскім асэнса-
ванні матэматычнай творчас-
ці 154

Заснавальнік:

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

Галоўны рэдактар Н. І. КАЛЕСНІК

Рэдакцыйная калегія: Б. А. ГАПАНОВІЧ, Г. Дз. ДЫЛЯН, У. Т. КАБУШ,
З. А. ЛЫСЕНКА, Г. Б. ПШОНІК, Г. А. РЫЛЬКО (адказны сакратар),
І. С. СКАРАПАНАВА, Т. У. СЯНЬКО, В. У. ЧЭЧАТ, У. І. ЯКУБОВІЧ
(намеснік галоўнага рэдактара).

© «Народная асвета», 2000

УЗДЗЕЯННЕ ПРАЗ МУЗЫКУ

**Творчасць кампазітараў XX ст. як сродак маральнага
выхавання школьнікаў**

Т. Г. ЖЫЛІНСКАЯ,

*старшы выкладчык кафедры музычнага выхавання
Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П. М. Машэрава*

Адна з асноўных праблем масавага музычнага выхавання ў агульнаадукацыйнай школе, паводле трапнага выказвання Дзмітрыя Барысавіча Кабалеўскага, — «уздзеянне праз музыку на ўсё духоўны свет вучняў». Настаўнік павінен выразна ўяўляць асаблівасці ўплыву музыкі на асобу, якая фарміруецца. У гэтай сувязі дарэчы будзе прывесці меркаванне славутага нямецкага паэта Фрыдрых Шылера. У сваім артыкуле «Аб маральнай карысці эстэтычных нораваў» ён выказаў здагадку, што аснова ўсялякай амаральнасці знаходзіцца ў калізіі добрага з прыемным, г. зн. маральнага з пачуццёвым.

Для ўплыву на духоўны свет сваіх выхаванцаў з дапамогай вышэйшых узораў музычнай культуры школьны настаўнік музыкі і спеваў мае ўсяго дзве гадзіны ў тыдзень. Разам з тым развіццё электронных сродкаў масавай інфармацыі адкрывае новыя магчымасці ўздзеяння музыкі на шматмільённыя аўдыторыі. Большую частку свайго вольнага часу нашы дзеці знаходзяцца ў сферы ўплыву аўдыа- і відэапрадукцыі, якая запаўняе эфір пераважна так званай лёгкай музыкой, часта адкрыта пошлай і амаральнай. І калі гэта прадукцыя робіцца асноўнай духоўнай патрэбнасцю растучага чалавека, то, стаўшы дарослым, ён аказваецца проста няздольным разумець сапраўднае мастацтва. Выхаванне, якое не грунтуецца на адзінстве эстэтычнага і этычнага, з'яўляецца крыніцай многіх хібаў у паводзінах, у стылі жыцця.

Не, я не заклікаю «выкінуць» усю забаўляльную музыку «на сметнік»: патрэбнасць у забавах — нармальна патрэбнасць кожнага чалавека, тым больш чалавека маладога. Але яна не

павінна замяніць сабой усе духоўныя запатрабаванні, прывесці да перанасычанасці. Музыка «для ног» не павінна стаць музыкой «для розуму».

На якім жа музычным матэрыяле трэба выхоўваць сучаснае маладое пакаленне? На думку Дз. Б. Кабалеўскага, «значная частка педагогаў ва ўсім свеце стаіць на тым пункце гледжання, што музычнае выхаванне павінна будавацца на арганічным спалучэнні трох элементаў: народнай музыкі, класічнай музыкі і музыкі сучаснай». І народная, і класічная музыка ўжо даўно даказалі сваю эстэтычную каштоўнасць. Што ж датычыць музыкі сучаснай, то нават само гэта паняцце дагэтуль многімі педагогамі трактуецца дастаткова павярхоўна.

Мы — пакаленне, якое жыве на зыходзе XX стагоддзя, і пад паняццем «сучасная музыка» разумеем музыку, створаную ў нашым стагоддзі. Гэта велізарны пласт культуры, уплыў якога на фарміраванне асобы сучаснага чалавека ўзрастае з кожным днём. Таму нельга зразумець тых настаўнікаў, якія пазбягаюць звяртання да сучаснай музыкі на сваіх уроках.

Сучасная музыка настолькі арганічна ўвайшла ў наша жыццё, што мы нават не ўспрымаем яе як асобны від мастацтва. Музыка радыё і тэлебачання, музыка да драматычных спектакляў і кінафільмаў становіцца ўсё больш складанай і шматзначнай, больш цесна звязвае людзей з іншымі формамі грамадскай свядомасці і ўсё больш эфектыўна ўплывае на духоўны свет асобы.

Вывучаючы музыку XX ст., мы разумеем, што творы некаторых славутых кампазітараў ужо не можам аднесці да традыцыйнай класічнай спадчыны, напрыклад Першую сімфонію ў шасці частках А. М. Скрабіна. Яе, напісаную ў 1900 г., прафесар і дырэктар Маскоўскай кансерваторыі В. І. Сафонаў прадставіў калегам як «новую Біблію» — за яе наватарскую музычную мову. Або ўзяць такі арыгінальны твор, як «Пелеас і Мелізанда» Клода Дэбюсі. Опера-антыопера, напісаная ў 1902 г. па сюжэту і з выкарыстаннем тэксту аднайменнай драмы Марыса Метэрлінка, а таксама аднайменная сімфанічная паэма Арнольда Шонберга сталі папярэднікамі адкрыцця сістэмы дадэкафоніі (дванаццацігучча). У гэтых першых творах XX ст. музыка перасягнула межы класічнага.

Менавіта ў XX ст. адбыўся дакладны падзел на музыку «лёгкаю» і «сур'ёзную», прычым гаварыць яны пачалі на розных музычных мовах, паміж якімі — пастка. «Сур'ёзнай» музыкой у асноўным працягвалі займацца прафесіяналы, што

валодалі ўсім арсеналам кампазітарскай тэхнікі. У працэсе іх творчасці змянілася паняцце індывідуальнага кампазітарскага стылю.

Творчасць адных кампазітараў (Г. Свірыдаў) грунтуецца на ўсім музычным вопыце творцаў папярэдніх эпох. Творчасць другіх (Дз. Шастаковіч, А. Шнітке) увабрала ў сябе толькі асобныя элементы з вопыту кампазітараў мінулага. Творчасць трэціх (І. Стравінскі) увогуле вызначаецца стылявой разнастайнасцю. Складанасці музычнай мовы і разнастайнасць стылявых напрамкаў прывялі да праблемы ўзаемаразумення кампазітара і слухача. Апошні вымушаны пастаянна прыстасоўвацца, а значыць, яго трэба загадзя настройваць на нечаканасць.

Вырашаючы праблему ўзаемаразумення са слухачом, праблему камунікацыі, «сур'ёзная» музыка звяртаецца да «гібридных» жанраў. Яны маляўнічыя і па-тэатральнаму відовішчныя: сімфонія-араторыя, сімфонія-канцэрт, вакальна-сімфанічная апавесць, паэторыя (хор + аркестр + паэт), дэкламаторыя. Менавіта такія жанры з цікавасцю ўспрымаюцца старэйшымі школьнікамі. Напрыклад, дэкламаторыя «Аб часе і аб лёсе» на вершы У. Высоцкага і музыку А. Шнітке, як правіла, карыстаецца поспехам у падлеткаў. Тэма Добра і Зла, раскрытая сродкамі сучасных музычнай і паэтычнай моў, аказваецца вельмі блізкай, зразумелай юным людзям і, бясспрэчна, сее зерне высокай духоўнасці ў іх душах.

Творчасць сучасных кампазітараў займае значнае месца ў цяперашняй школьнай праграме. Дзеці вывучаюць творы С. Пракоф'ева, Дз. Шастаковіча, М. Мяскоўскага, Дз. Кабалеўскага, Р. Шчадрына, А. Хачатурана, Дж. Гершвіна, І. Дунаеўскага, М. Блантэра, Г. Гладкова, М. Чуркіна, Я. Глебава, С. Картэса і інш. Праграмны матэрыял прадугледжвае засваенне дзецьмі шэрага прынцыповых момантаў:

быць добрым слухачом трэба вучыцца, гэтаксама, як вучацца майстэрству кампазітара або выканаўцы;

толькі той, хто ўмее слухаць музыку, здольны зразумець мастацтва оперы, балета, успрымаць такую складаную музычную форму, як сімфонія;

музычна адукаваны чалавек ведае, што мелодыя — гэта душа музыкі, што музыка выяўляе пачуцці многіх людзей, што музыка — гэта мастацтва, якое раскрываецца перад слухачом паступова, крок за крокам.

Увага да творчасці сучасных музыкантаў — вялікі плюс цяперашняй школьнай праграмы. Аднак нельга не адзначыць,

што для вывучэння прапаноўваецца ў асноўным музыка кампазітараў савецкай музычнай школы. Між тым і творчасць замежных кампазітараў уяўляе надзвычай каштоўны матэрыял для адукацыйнай і выхаваўчай работы з вучнямі. Возьмем, напрыклад, музычную оперу-гульню для дзяцей Паўля Хіндэміта «Мы будзем горад». Галоўная каштоўнасць гэтага твора — прадастаўленне юным слухачам шырокай прасторы для праяўлення ўласнай ініцыятывы. Ужо ў прадмове да оперы-гульні аўтар асабліва падкрэслівае гэта. Хіндэміт дазваляе змяняць форму свайго твора ў адпаведнасці з запатрабаваннямі і магчымасцямі гуртка дзяцей, якія гуляюць у прапанаваную ім гульню. Імкненне развіць актыўнасць мыслення, кемлівасць, фантазію ў юных слухачоў падтрымліваецца самой сутнасцю оперы-гульні, яе зместам і формай.

Дзеці з вады і пяску будуць свой уласны горад, дзе жывуць: шавец, слесар, прадавец, зубны ўрач, хворы і інш. У горадзе ёсць экскурсавод, настаўнік і вучні, якія гуляюць у індзейцаў. Ёсць таксама і разбойнікі, напад якіх трэба адбіць. Усе яны — дзеючыя асобы музычных сцэнак, што разыгрываюцца дзецьмі. Заканчваецца гульня пытаннем: «Ці ёсць у вашым горадзе дарослыя людзі?». Работы з гукамі адказваюць: «Не! У нас усе дзеці — і бургамістр, і цёткі, і дзядзькі, і нават самы галоўны рэгуліроўшчык руху».

Няцяжка ўявіць, які энтузіязм можа выклікаць гэта гульня ў юных удзельнікаў. Акрамя таго, у ходзе яе вырашаюцца многія маральныя задачы, і самая галоўная сярод іх — выхаванне любові да роднага горада.

Шмат цікавых момантаў утрымлівае і музыка Паўля Хіндэміта. У ёй гучаць сольныя партыі, дуэты, чатырохгалосыя хары. Музыка гэта поліфанічная, і кожны спявак або інструменталіст атрымлівае сваю «ролю». Кожны ўдзельнік гульні адчувае сябе паўнапраўным членам калектыву. Музыка оперы дастаткова лаканічная і, разам з тым, ёмістая ў стварэнні пэўных вобразаў. Аўтар дабіваецца даступнасці, не адмаўляючыся ад даволі складанай музычнай мовы. Ён уводзіць слухачоў-удзельнікаў у свой музычны свет.

Шырокія магчымасці для музычнай адукацыі і ўвогуле эстэтычнага выхавання школьнікаў утрымлівае таксама музыка для дзяцей такіх славурых замежных кампазітараў, як А. Анегер, Д. Міе, Б. Бартак, З. Кодай і інш.

У старэйшых класах вывучаюцца музычны матэрыял дапаўняецца творамі А. Пахмутавай, Г. Свірыдава, І. Марозава,

І. Стравінскага, М. Аладава, А. Багатырова, У. Алоўнікава, М. Равеля, А. Цфасмана, Ц. Хрэннікава, Г. Струве, Я. Сібеліуса, Э. Віла-Лобаса. Настаўніку варта звярнуць увагу вучняў на багацце мастацкіх вобразаў і складанасць зместу гэтых твораў. Старшакласнікі — адпаведна праграме — прасочваюць сувязі музыкі з літаратурай і выяўленчым мастацтвам, пераконваюцца ў тым, што крыніца музыкі — жыццё. Музыка можа выхоўваць смеласць і высакародства, а можа стымуляваць агрэсіўнасць і жорсткасць. Вывучаючы музыку, рэбяты вывучаюць жыццё.

Большасць кампазітараў, з творчасцю якіх знаёмяцца на ўроках школьнікі, працавалі (працуюць) у жанры «лёгкай» музыкі. Гэта — І. Дунаеўскі, А. Пахмутава, Ц. Хрэннікаў і інш. Што ж такое «лёгкая» музыка і якія вынікі яе ўздзеяння на слухачоў? Часта здараецца чуць разважанні аб тым, што гэта — чыста забаўляльныя мелодыі. Але ёсць і іншае меркаванне: «высакароднае мастацтва масавай музыкі». Разгледзім жа лепшыя ўзоры гэтага мастацтва.

Песенны жанр, у якім так паспяхова працавалі І. Дунаеўскі, М. Блантэр, В. Салаўёў-Сядой, знайшоў належнае адлюстраванне ў сучаснай школьнай праграме. На прыкладах **песень 20—30-х гг.** нашага стагоддзя вучні знаёмяцца з гісторыяй сваёй краіны, разам з аўтарамі папулярных твораў захапляюцца іх героямі — людзьмі, якія выстаялі ў суровыя гады грамадзянскай вайны, якія марылі аб будаўніцтве новага свету. **Песні 50—70-х гг.** спалучаюць у сабе «прыгажосць мелодыі, гераізм характару, цнатлівасць і высокую прастату...». «Хатынь» І. Лучанка, «Алёша» Э. Калманаўскага, «Я крочу па Маскве» А. Пятрова, «Шчасце» Дз. Кабалеўскага, «Школьны карабель» Г. Струве і іншыя творы даюць настаўніку багаты матэрыял для вырашэння пэўных адукацыйных і выхаваўчых задач.

Песні пратэсту — песні нашых замежных сучаснікаў: П. Сігера, Б. Дзілана, М. Тэадаракіса, В. Хары, Дж. Рыда. Гэтыя аўтары вельмі блізкія нашай моладзі. Іх музыка ўжо прайшла пэўнае выпрабаванне часам і заняла адпаведнае месца ў сучасным культурным працэсе.

Французскі шансон XX ст. Вучні знаёмяцца са славытымі імёнамі М. Шэвалье, Э. Піяф, М. Мацье, Ш. Азнавура. Факты жыцця і творчасці гэтых выдатных спевакоў могуць быць выкарыстаны настаўнікам для гутаркі аб складанасці шляху ў мастацтва, аб узаемаабумоўленасці працы, настойлівасці і — поспеху.

Джазовая музыка. Сёння ўжо ніхто не стане называць яе толькі музыкай для танцаў. Гісторыя развіцця джаза неад'емная ад барацьбы з расізмам, нацызмам, насілле. Адна з надзвычай цікавых з'яў сённяшняй музычнай культуры — экалагічны джаз. Заснавальнік гэтага напрамку — П. Уінтэр. «З усёй Сонечнай сістэмы Зямля — адзіная населеная планета. Па выкапнёвых рэштках мы ведаем, што дыназаўры, пасля 180 мільёнаў гадоў існавання, павыміралі ўсе да аднаго. Ніводны від не гарантаваны ад гэтага. А мы існуем толькі каля мільёна гадоў, мы — від, які ўпершыню здолеў вынайсці сродкі ўласнага знішчэння. Я думаю, што наш абавязак — змагацца за гэта жыццё <...> за ўсіх тых істот, якія жылі да нас і каму мы абавязаны жыццём, а таксама ўсіх тых, хто, калі мы не настолькі звар'яцеем, каб знішчыць сябе, будуць жыць пасля нас <...> Мы можам захаваць і ўмацаваць гэта жыццё, якое ўпрыгожвае нашу планету». Размова на ўроку аб класічным джазе можа быць выкарыстана настаўнікам для развіцця тэмы адказнасці маладога пакалення за далейшае існаванне жыцця на Зямлі.

Рок-музыка. Пачаўшыся як чарговы «псіхоз» маладзёжнай моды, адмаўляючы класічную спадчыну, гэты напрамак у рэшце рэшт прадставіў свету высокія ўзоры музычнай творчасці. Для прыкладу можна прывесці рок-оперы «Ісус Хрыстос — суперзорка» Э. Л. Уэбера і «Юнона» і «Авось» А. Рыбнікава. Нелга, зразумела, сёння абысці ўвагай і творчасць такой сусветна вядомай рок-групы, як «Бітлз». Гутарка аб гісторыі яе стварэння і дзейнасці можа стаць падставай для разважання аб узаемасувязі такіх паняццяў, як дружба і творчасць, каханне і творчасць.

Мы закранулі толькі некалькі напрамкаў «лёгкай» музыкі, да якіх прапаноўвае звяртацца цяперашняя школьная праграма, і паспрабавалі паказаць, што праграма гэта прадстаўляе настаўніку шырокія магчымасці для творчага выкарыстання здабыткаў сучаснай песеннай культуры. Важна толькі навучыцца самому і навучыць сваіх выхаванцаў адрозніваць «забаўляльшчыну», плён пагоні за модай, і добрую, сапраўдную музыку. Бо музыка XX ст. — з'ява дастаткова складаная, часам парадаскальная, але з'ява, якая ўтрымлівае, дзякуючы лепшым узорам сваім, велізарны маральны і эстэтычны зарад. Лепшыя рысы гэтай музыкі — філасафічнасць, эмацыянальнасць, узнёсласць, імкненне чалавека ўсвядоміць сваё месца ў Сусвеце, зразумець сувязь часоў — спрактыкаваны настаўнік здолее ўмела выкарыстаць у сваёй рабоце.